

Följegyzések és töredékek az álomról¹

Az álom messze elmarad az akarattól; mihelyst az álom küszöbét átléped, felesleges akarnod a dolgokat. A korlátok és a lehetőségek helyet cserélnek: a falak légből épültek, az ajtókat befalazták. Ismeretlen embereket ismerős neveken szólítasz. Az ehhez hasonló dolgok abszurditása maga is álomba szenderedett. Kézen járnai abszurd dolog, ám ha az embernek nincsen lába, márpedig járnia kell, nincs más lehetőség.

Igaz és valótlan bensőséges egyvelege az egész. Valóban fuldoklom, de nem igaz, hogy az oroslán elől menekülök. Valamilyen valótlan dolog (írtam egy operát) valamilyen létező dolgot idéz föl bennem (nem értek a zenéhez), de nem a teljes valóságot. Zavarodottság. Az álom sajátossága valódi és valótlan egyvelegének megfajthetlensége és átláthatatlansága.

Álmomban anélkül cselekszem, hogy akarnám azt, és anélkül áll szándékomban megtenni bármit is, hogy módomban állna. Valamiről tudok valamit, már mielőtt megismerem volna, vagy valaha is láttam volna; látok valamit anélkül, hogy elképzelném. Nem az a különös, hogy ebben az állapotban tevékenységek összekeverednek, hanem hogy egyáltalán felbukkannak és beszélhetünk róluk.

Ami valótlan vagy akaratlagos, az kizárólag a gondolat természetes velejárója. A valódi és a létező fogalma megkettőződést von maga után. Ha helyesen akarunk gondolkodni, egyszerre szükséges egymásba vetítenünk tárgyat és képét, ugyanakkor mindig készen állni (*vigilare*) annak belátására, hogy egymástól alapvetően különböző dolgok látszólagos azonossága csupán átmeneti eszköz, gyakorlása a folyton változónak. Azért merülhet föl bennem a cselekvés gondolata, mert a tárgyat és képét egymásba vetítem; ugyanakkor azért tudok cselekedni, mert nem vetítem őket egymásba. Valóság az, amiből az ébredés nem lehetséges, és amiből semmilyen változás ki nem zökken; viszont az is, amit minden változás elmélyít, újra szül, újjáalkot. A nem-valóság ellenben a részleges mozdulatlanságban tartással egyenes arányban születik. (Gondold csak meg, hogy figyelem és álom egymástól nem is olyan távoliak.) A változatlan szüli a nem-valót; és a figyelem, amennyiben meghalad egy bizonyos pontot.

Álmomban különbség nélkül adódik minden. Mikor ébren vagyok, fontosság és állandóság szerint teszek különbséget a dolgok között. Illatos üvegcséről álmodom violaszín dobozban, de nem tudom, melyik volt előbb: a szó, viola, vagy maga a szín? Az egymás helyébe lépő tagok között szimmetria áll fenn. Egyik tag sem valóságosabb a másiknál. Ahogy így elnézem ezt a virágos tapétát a falon (ébren vagyok), szabályosan ismétlődő, egymástól a legapróbb mértékben sem különböző rózsák helyett párhuzamosan futó átlókat látok. A szó szoros értelmében felébreszt e csodálatos alakzat, és rájövök: ugyanebben a mezőben és ugyanezen elemekből felépülve további alakzatokat is megláthatok. Minden alakzat az álomhoz hasonlatos: teljes és lezárt egész, mely mögé a sokféle valóságot próbáljuk rejteni, vagy amellyel ugyanazt álcázni akarjuk. Valamennyi, ebből a szándékból fakadó szemlélet kizár minden más szándékhoz köthető elképzelést. Tapétával borított falú helyiségben a hullámvonalak anélkül keresztezik egymást, hogy egyik a másikba olvadna. Ugyanígy, egyidőben jelentkeznek egymástól független és mindenféle szerkesztettségtől mentes ingerek a valósághoz igazodó ember éber állapotában. Álmomban minden automatikusan és megfontolások nélkül alkot rendszert. Bármit is gondoljak A-ról, e vélemény tőle idegen, tehát általa teljesen elvonatkoztatok A-tól. A vélemény soha nem következik benyomásokból; ezeket semmi nem illeszti szabályos és átlátható rendszerbe, mely kialakítja és meghatározza saját valóságomat és rendemet. Ellenben a vélemény mindig a benyomás után kel életre, azt követően, hogy azt teljes valójában eltörölte vagy átformálta ahelyett, hogy megszilárdította volna. Gondolkodásunk a felmerülő akadályok szerint alakul.

A szemlélt dolgot alig észrevehetően kell elfelejtenünk. Úgy felejtjük el, hogy közben rá gondolunk: átalakulása ekkor lesz tiszta, tartós, láthatatlan, miközben fény járja át, végleges, csak az övé, légiesen könnyű... olyasformán, ahogy egy jégkocka csúszik ki annak kezéből, aki megpróbálja markába szorítani.

¹ In VALÉRY, Paul, *Œuvres*, T. 1, Paris, Pléiade, 1968, 931–936. o.

Orosz István grafikája

Visszafelé is lehetséges: úgy rálelni az elfeledett dologra, hogy a felejtésre figyelünk. Ha valamilyen konkrét dolgot elfelejték, gyakran önmagamat kezdem figyelni, hogy állapotomat és a létező hiányt értem meg. Keresés közben felejtő önmagamat akarom látni, mert tudom, hogy elfelejtettem valamit. Vajon helyes módszer ez: szembeállítani a szellem kihagyásait ezeknek közvetlen, tudati tanulmányozásával? Ily módon (vagy éppen hogy nem így?) egy pillanatra még a fájdalom is *elhalványodik*, ha *szembenézünk* vele – már ha módunkban áll.

Kimegy a fejemből, hogy ma este el kell mennem itthonról. Helyette a papucsom jár az eszemben. Már a legelső gondolatföredék felidézi bennem az utána következő jólétet, az ízfoslány pedig bensőséges estém ígérétének gyönyörűségével tölt el. Valami már ekkor és itt, a jövőre vonatkozóan és a lélek bugarában megszületik. Ellentmondást nem tűrő jelek formájában újra bevillan, ahová eredetileg mennem kéne, nyugodt estém ígérte pedig elutasításra lel azon a helyen, ahol bennem eredetileg létezhetett volna. Minek következtében elfelejtettem, most újra felidéződik bennem a parancs – éppen azért, mert túlságos alaposan felejtettem el.

Elalszom, de egy vékony szálon keresztül létezik még a kapcsolat köztem és a valószínűség között: kölcsönösen tudunk még hatni egymásra e szál, egy a teljes valómat átjáró érzés által, mely ugyanúgy elvezethet az ébrenlétbe, mint az álomba is. Miután elaludtam, már képtelen vagyok szántszándékkal felébredni. Az ébredés mint cél nem létezik többé, és azt a határozottságot és erőt is elveszítettem, hogy bármit álomként szemléljek. A hajnalhasadásnak kell eljőnie, mely résen keresztül visszkapom teljes valómat, és mely vezérfonal lesz ahhoz az állapothoz, ahol szándék és igyekezet találkoznak a dolgokkal, illetve ahol a kiváltott érzés által két érzékelés között közös pont létesül. Az érzés kettős állapot, egyszerre kötődik egy tárgyhoz és a testemhez, illetve ugyanígy egy dologhoz és számos, lényemből fakadó tényhez.

Az álombéli tevékenységek nem épülnek egymásra, és nem mint egymástól független tényezőket éljük meg őket. Az álomban nem következményekre, hanem egymás utáni következtésekre bukkanunk. Nem célokra, hanem célok érzetére. Egymástól független tények nyilvánvaló összefüggésének következtében a gondolat nem irányul semmire: léte sokkal inkább „másságából” fakad; abból, hogy határok alkotta rendszer. A felismerése éber állapotban A-tól függő jelenség; nem így az álomban, ahol A-t gyakran B-ben ismerem fel. Ilyenkor korántsem arról van szó, hogy a felismerés pillanatnyi kapcsolódásból születne, hanem arról, hogy a felismerés tényét – bármilyen dolog is jelenjék meg benne – magával az álom állapotával kell magyaráznunk. Az álmodó lelkét olyan rendszerhez hasonlíthatnánk, amelyre külső erők nem hatnak, vagy ha mégis, hatalmuk nincsen rajta. A belső folyamatok pedig nem eredményezik a központ áthelyeződését,

illetve jelentőséggel bíró váltakozását. Egy lépés megtételekor, amikor egyik lábunk testünkől épp távolodik, a haladás lehetetlen volna, ha a talaj ellenállása és súrlódása következtében meg nem semmisülne a mindig változatlan gravitációs középpontot eredményező erő. Ám amint a hátsó láb elmélázik, a talaj nyomóereje nem feszíti meg az izmokat, az iménti erő kiküszöbölése elmarad, a kontaktus keltette érzés pedig nem ébreszt feszültséget. A talaj tőlünk távolinak tűnik, *akár álmunkban*, és lehetetlen elérnünk azt.

Ha teljes lényünkkel álomba merülünk, az alvás közben bekövetkezett változás és változtatás nem idézhet elő valódi változást vagy elmozdulást. Nem azért, mert hiányoznak a külső erők, hanem mert az alkalmazásukhoz szükséges eszköz pillanatnyilag nem áll rendelkezésre.

Álmában az ember olyan képzetek és mozdulatok által reagál, amelyek a késztetés forrására nem lehetnek hatással. A késztetést konkrét képkockával megszüntetni nem lehet, ugyanúgy, ahogy lehetetlen szembeállítani egyik képet (a valódit) a másikkal (a nem valódival), illetve az emlékezetet az adott helyzettel, és így tovább. Ezért álmában az ember mintha tükörsíma felszínen csúszna, és külső támpont híján lábáról képtelen volna tudomást venni és használni azt. Ám aki álmodik, minderről mit sem tud. Tehetlenségét valamilyen külső erő hatásának tudja be. Késztetéseinek forrását soha nem tudja pontosan beazonosítani, pontosan azért, mert e késztetések által előidézett képzetekben próbál rálelni. Szüntelen kutatja azt, ám eközben afelé tör, ami a forrást neki visszaadja, ahelyett, hogy azt teremtené újjá, ami magát a forrást létrehozta. Azt hiszi, lát, mint ahogy azt is észleli, hogy helyzetét megváltoztatja. Érzelmek és érzések, történetek és fordulatok, látszólagos okok és egyéni látomások váltják egymást kölcsönösen és alkotnak egyetlen, összefüggő rendszert, mely nem más, mint „belső” erők szövevénye. Mindig hiábavaló marad az erőfeszítés, melynek konkrét változást kellene eredményeznie, mert – épp az erőfeszítés következtében – a várt eredmény fordítottja, egyfajta *visszalépés* a kiinduló állapotot állítja körülöttem vissza.

Álmomból ébredek, és a kötél, melyet álomban szorítottam, egy másik világban másik karom volt. Mivel a szorító érzés nem szűnik, megelevenedik a kötél, amelyet eddig szorítottam. Körbetekerem egy adott pont körül. Ugyanaz az érzés születik meg és árad szét bennem. Két egymás utáni épületbe ugyanaz a kódarab épül bele. És ugyanaz a madár lépdel a tető széléig, ahol beleveti magát a repülésbe. Hirtelen rájövök: teljesen másként kell értelmezni ezt az érzést, mely ettől a pillanattól fogva már nem köthető események láncolatához, bármiféle *világhoz*, hanem maga a pillanat válik *arra az időre* álommá és kusza múlttá.

Lehetetlen, hogy az álomban is bekövetkezzen az a csodálatra méltó tökéletesség, amelyre az észlelés ébrenlétben és fénytől körülveve eljutni képes.

Valaki megjelenik álomban. De nem látom őt tisztán. Mert ha jól látnám, az illető *azonnal és következőképpen* megváltozna. Beszélgetünk, de homályos minden. Azt is tudom, miről beszélgetünk, néhány szót hallok is, de a folytatást nem értem, a részletek elvésznek, a szavak pedig nem jelentenek semmit: (*a Mellusz Mellusza??*) Mégis minden teljes, és úgy történik, mintha a beszélgetés valóságos lenne. Összefüggéstelensége nem szab gátat neki. Motorja nem benne rejlik.

Az álomban gondolat és való élet egybemosódnak, előbbi a másik nyomában jár. A gondolat a megélt való részévé válik, teljes egészében összeolvad annak egyszerűségével, a *tudás* arcaiban és képeiben hullámozó *létezéssel*.

Désfalvi-Tóth András fordítása

